

АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕДУРА: ПОНЯТТЯ ТА СТАДІЇ ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ПРОЦЕДУРУ»**ADMINISTRATIVE PROCEDURE: CONCEPT AND STAGES ACCORDING TO THE LAW OF UKRAINE “ON ADMINISTRATIVE PROCEDURE”**

Анохіна Д.В., студентка I курсу магістратури

*Навчально-науковий інститут права**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Метою статті є дослідження окремих стадій та етапів адміністративної процедури згідно з Законом України «Про адміністративну процедуру», а також аналіз та порівняння основних понять, що застосовуються в юридичній літературі та законодавстві. Крім того, стаття присвячена аналізу чинного законодавства у сфері адміністративно-процедурного права та висвітленню сучасних підходів до врегулювання адміністративної процедури.

Методологічну основу наукової статті складають загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Для досягнення задекларованої мети було застосовано формально-юридичний метод, аналіз та конкретизацію. Дослідження підходів до врегулювання особливостей окремих стадій було проведено за допомогою методу правової компаративістики та системного методу.

У статті було проаналізовано стан та проблеми законодавства у сфері адміністративно-процедурного права. Було враховано як досвід України, так і законодавство країн Європи. Висвітлені такі основні поняття як «адміністративна процедура», «стадія», «етап», а також питання розмежування понять «процедура» і «провадження». З'ясовано особливості стадій та етапів адміністративних процедур відповідно до Закону України «Про адміністративну процедуру». Стверджується про відображення в його нормах та структурі вітчизняної доктрини стадійності процедури із врахуванням європейських стандартів. Проаналізовані способи ініціювання адміністративної процедури та висвітлені основні суб'єкти у процесі. Обґрунтовано критерій поділу процедур на види, а також схожість і відмінність адміністративної процедури від класичного слухання справи в суді. Висвітлено ієрархію способів розгляду та вирішення індивідуальних адміністративних справ. З'ясовано порядок діяльності адміністративних органів на окремих стадіях та етапах процедури.

Метою адміністративної процедури є своєчасне прийняття об'єктивного рішення компетентним адміністративним органом зі збереження балансу інтересів держави і приватних осіб, з повагою та дотриманням їхніх прав та свобод. Законом встановлено чіткий порядок вирішення індивідуальних справ та механізм вибору найбільш ефективного способу для досягнення цілей адміністративної процедури. Адміністративні органи у процесі розгляду індивідуальних справ відіграють роль активного суб'єкта.

Ключові слова: адміністративна процедура, провадження, процедурна стадія, адміністративний орган, адміністративний акт.

The purpose of the article is to study specific stages and phases of the administrative procedure according to the Law of Ukraine “On Administrative Procedure”, as well as to analyse and compare key concepts used in legal literature and legislation. Additionally, the article focuses on analysing the current legislation in the field of administrative procedural law and highlighting modern approaches to regulating the administrative procedure.

The article is based on general scientific and specialized methods of scientific cognition. To achieve the stated goal, the formal-legal method, analysis, and concretization were applied. Research on approaches to regulating the peculiarities of individual stages was conducted using the method of comparative legal analysis and the systemic method.

The article analyses the state and problems of legislation in the field of administrative procedural law, taking into account both the experience of Ukraine and the legislation of European countries. The following key concepts are elucidated: “administrative procedure”, “stage”, “phase”, as well as the distinction between the terms “procedure” and “proceedings”. The peculiarities of stages and phases of administrative procedures are clarified in accordance with the Law of Ukraine “On Administrative Procedure”. It is argued that it reflects the national doctrine of procedural stages, taking into account European standards. The methods of initiating the administrative procedure and the main subjects involved in the process are analysed. The criteria for classifying procedures into types, as well as the similarities and differences between the administrative procedure and the classical hearing of a case in court, are substantiated. The hierarchy of methods for considering and resolving individual administrative cases is analysed. The order of activity of administrative authorities at different stages and phases of the procedure is elucidated.

The purpose of the administrative procedure is to timely make an objective decision by competent administrative authorities while preserving the balance of interests between the state and private individuals, with respect and observance of their rights and freedoms. The law establishes a clear procedure for resolving individual cases and a mechanism for choosing the most effective method to achieve the goals of the administrative procedure. Administrative authorities play an active role as subjects in the process of considering individual cases.

Key words: administrative procedure, proceedings, procedural stage, administrative body, administrative act.

Вступ. Дослідження адміністративного права України останніми роками стає все більш актуальним з огляду на глобалізацію та євроінтеграційний процес. Слід зазначити, що Українська держава стала на цей шлях ще в перші роки свого незалежного існування, закріпивши основоположну ідею держави – «людина як найвища соціальна цінність». Саме на реалізацію прав та свобод громадянина за допомогою адміністративних процедур та надання адміністративних послуг спрямована така практика державного управління як публічне адміністрування. Відтак, вивчення відносин, що виникають з виконання публічною адміністрацією визначених законом завдань, та дослідження особливостей адміністративних процедур є не просто актуальним за своєю природою чи своєчасним з огляду на інтеграцію України до Європейського Союзу, а необхідним аспектом забезпечення стану правової держави. На виконання цього завдання та у контексті прийняття

нового Закону України «Про адміністративну процедуру», особливо важливим також є аналіз його положень, спрямованих на регулювання вищезгаданих відносин, визначення суті та структури адміністративної процедури.

Метою статті є аналіз окремих стадій та етапів адміністративної процедури, відповідно до положень Закону України «Про адміністративну процедуру». Також, стаття присвячена аналізу та порівнянню основних понять, що застосовуються в юридичній літературі, висвітленню актуальних підходів до регулювання адміністративної процедури в законодавстві. Загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання є основою методології статті. Для досягнення зазначеної мети було використано формально-юридичний метод, аналіз та конкретизацію. Дослідження підходів до регулювання особливостей окремих стадій було проведено з використанням методу правової компаративістики та системного підходу.

Аналіз наукових досліджень. Щодо стану дослідження слід зазначити, що проблематиці адміністративно-процедурного права України присвячена досить велика кількість наукових праць. Теоретичні та практичні аспекти, зокрема, поняття, принципи, види та стадії адміністративних процедур аналізували такі науковці як О. Андрійко, В. Бевзенко, І. Бойко, О. Зима, О. Соловійова, В. Тимошук, А. Школик та ін. Водночас, не є достатньо дослідженими особливості адміністративної процедури та її стадій, що закріплені нормами нового закону. Відтак, метою статті є дослідження окремих стадій та етапів адміністративної процедури за Законом України «Про адміністративну процедуру», висвітлення їх ознак та характеристика їх змісту. Крім того, метою статті є аналіз та порівняння основних понять, дослідження підходів до їх застосування у юридичній літературі та законодавстві.

Виклад основного матеріалу. Одним із базових інструментів для забезпечення стану правової держави є правове регулювання адміністративних відносин: передбачуваність дій суб'єктів та результатів таких дій чи бездіяльності забезпечується встановленням єдиних стандартів та правил, що дістали назву «адміністративна процедура». Втім чинні законодавчі акти, що регламентують діяльність органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, практично не встановлюють конкретних правил для відповідних адміністративних процедур, а регламентація порядку прийняття рішень та вчинення інших дій відбувається здебільшого на підзаконному рівні. Відтак виникає колізія з нормою Конституції України, а саме, пунктом 12 статті 92, відповідно до якої організація і діяльність органів виконавчої влади повинна визначатись виключно законами України [1].

Законодавче закріплення відповідних норм є питанням, яке особливо гостро постало перед українськими законодавцями і кваліфікованими фахівцями в області права з появою нового бачення адміністративного права у Концепції адміністративної реформи в Україні у 1998 році, що, зокрема, передбачала поетапну кодифікацію законодавчої бази [2]. І хоча перші спроби законодавців щодо врегулювання адміністративної процедури були засвідчені ще законопроектом 2001 року, остаточно підсумки роботи над новим баченням адміністративного процедурного права були закріплені у новому Законі України «Про адміністративну процедуру» № 2073-IX (далі – Закон) [3; 4].

Окрім очевидних позитивних результатів у вигляді закріплення норм, що мають на меті регулювання адміністративно-процедурних відносин, також можна припустити і виникнення нових викликів, у першу чергу – питання щодо місця вищезгаданого закону у системі вже існуючих актів та можливих колізій по відношенню до них. Науковці раніше вже звертали увагу на проблему одночасного регулювання подачі громадянами заяв і скарг Законом України «Про адміністративну процедуру» та Законом України «Про звернення громадян» [5, с. 39]. Крім того, потенційно виникає схожа проблема і щодо Закону України «Про адміністративні послуги». Втім розділ IX «Прикінцеві та перехідні положення» нового Закону покликаний врегулювати ці питання шляхом внесення відповідних змін у вищезгадані акти з метою розподілу сфери застосування [4].

У статті 1 законодавець вказує, що Закон не поширює свою дію на відносини, що виникають у судовому провадженні. Зупиняючись детальніше на основних поняттях, варто звернути увагу на те, що відповідно до Закону, під поняттям адміністративної процедури слід розуміти «визначений законом порядок розгляду та вирішення справи». При цьому Закон не ототожнює поняття «процедури» і «провадження», адже провадження, відповідно до статті 2, є сукупністю процедурних дій, що спрямовані на вирішення конкретної адміністративної справи [4]. Відтак, можна зробити висновок, що законодавець підійшов

до питання розмежування дефініцій виходячи з того, що «процедура» та «провадження» співвідносяться як статичний порядок та динамічний процес, тобто, діяльність по розгляду справи. Доцільно також зауважити, що методологічна проблема співвідношення понять «процедура», «процес» і «провадження» не є новою, втім у вітчизняній доктрині терміни «провадження» і «процедура» досить часто вживаються як синоніми [6, с. 60; 7, с. 17].

У юридичній літературі процедуру, як правило, тлумачать як встановлений законодавством порядок вчинення логічно пов'язаних, юридично значущих дій, що ґрунтується на певних загальних та спеціальних принципах, відповідає встановленим законом стандартам та спрямований на досягнення конкретного результату у вирішенні індивідуальних адміністративних справ [7, с. 24; 8, с. 5]. Будь-який порядок, як очікуваний і гармонійний алгоритм, передбачає наявність у своїй структурі певної послідовності дій, в якій і вбачається логічність всього процесу вирішення адміністративної справи. Основними елементами адміністративної процедури слід вважати стадії та етапи, які є зовнішнім відображенням структури тієї чи іншої процедури, втім часто серед елементів процедури також називають окремі дії [8, с. 66].

Стадія у теорії адміністративного процесуального права визначається як відносно відокремлена сукупність окремих логічно пов'язаних процедурних дій, що здійснюються певним колом суб'єктів на досягнення конкретної мети – вирішення індивідуальної адміністративної справи. Водночас, відособлені групи дій у внутрішній структурі стадії, що переслідують проміжну мету, є етапами процедури [9, с. 36, с. 115]. Враховуючи обраний Україною курс євроінтеграції, вважаємо за необхідне при дослідженні процедурних стадій звернути увагу на положення Модельного кодексу адміністративних процедур Європейського Союзу. Документ виокремлює наступні стадії: ініціювання, збір інформації, слухання та консультація, завершення процедури, виправлення та скасування рішень [10, с. 68]. Водночас, у вітчизняній літературі відображені такі стадії процедури як ініціювання та початок процедури, підготовка справи до розгляду, розгляд і вирішення справи, оформлення і доведення до відома зацікавлених осіб адміністративного акта, перегляд адміністративного акта [9, с. 36]. Варто відмітити, що наведені для порівняння групи структурних елементів адміністративної процедури, не дивлячись на різну термінологію, передбачають вчинення уповноваженими особами публічної адміністрації схожих за змістом дій.

Закон України «Про адміністративну процедуру» повністю відображає наведену вище вітчизняну доктрину стадійності процедури, враховуючи при цьому європейські стандарти та виокремлює наступні стадії та етапи: ініціювання процедури, початок адміністративного провадження, підготовка справи до вирішення, дослідження обставин справи та збирання доказів, розгляд та вирішення справи, проведення слухання у справі, оформлення адміністративного акта, адміністративне оскарження, виконання адміністративного акта [4].

Відповідно до положень розділу IV Закону **перша стадія** будь-якої адміністративної процедури – ініціювання – починається за усною чи письмовою, індивідуальною чи колективною заявою особи або за ініціативою адміністративного органу (*ex officio*). Отже, процедура за своєю природою може бути заявною або втручальною, в залежності від суб'єкта, який її ініціює. Якщо таким суб'єктом виступає компетентний орган, то його ініціатива може бути реалізована тільки за наявності законних підстав, якими є: 1) виконання законних повноважень; 2) настання події, що є підставою для прийняття адміністративного акта; або 3) виявлення органом факту «порушення права, свободи чи законного інтересу особи або публічного інтересу», як зазначено у статті 37 Закону [4]. Подією, що є підставою для

ініціювання відповідної адміністративної процедури, може стати, наприклад, руйнування будівлі внаслідок землетрусу або смерть фізичної особи-підприємця, а зафіксований факт порушення прав особи може мати наслідком процедуру притягнення до адміністративної відповідальності.

Аналіз порядку ініціювання процедури є досить важливим також з огляду на визначення відправної точки **другої стадії** – початку адміністративної процедури. Зі змісту глави 2 Закону можемо зробити висновок, що друга стадія містить два окремих але взаємопов'язаних етапи: початок провадження і підготовка справи до вирішення. Щодо першого етапу, у випадку заявної процедури, конкретна справа розпочинається прийняттям до розгляду заявки компетентним органом, а у випадку втручальної – шляхом реалізації органом (посадових осіб) своїх законних повноважень через «прийняття рішення про початок адміністративного провадження... або вчинення першої процедурної дії у справі» [4].

Етап підготовки справи включає в себе такі процедурні дії, як: витребування необхідних документів і відомостей для їх подальшого розгляду, залучення учасників, подання ними документів, клопотань, пояснень та зауважень та інші. На цьому етапі компетентний орган зобов'язаний встановити і перевірити повноту та достатність отриманих документів і відомостей. Отже, другий етап є важливим з огляду на те, що від якості підготовки справи залежить оперативність діяльності адміністративного органу на наступних стадіях, але не є обов'язковим у випадках невідкладного розгляду, а в письмовому провадженні щодо відносно нескладної справи, необхідність у цьому етапі часто є мінімальною [11, с. 31].

Дослідженню обставин справи як окремому етапу **третьої стадії** адміністративної процедури в юридичній літературі, як правило, або не приділяють достатньої уваги або, не відокремлюючи, відносять її до стадії розгляду справи [6, с. 299; 8, с. 70]. У той же час у Модельному кодексі адміністративних процедур Європейського Союзу стадія збору інформації фактично включає в себе і її дослідження без виокремлення самостійного етапу, що певним чином пояснюється взаємопов'язаністю процесів [10, с. 82]. Позиція українського законодавця щодо закріплення цієї стадії у главі 3 Закону є слушною з огляду на те, що основним критерієм і запорукою ефективності та об'єктивності адміністративної процедури є її послідовність: розгляду справи цілком логічно має передувати якісне дослідження матеріалів справи зібране на попередній стадії. Стаття 52 Закону фактично закріплює обов'язок по збиранню доказів за адміністративним органом шляхом встановлення принципу офіційності [4].

Незалежно від суб'єкта ініціювання процедури, на стадії дослідження обставин справи і збирання доказів адміністративний орган діє за власною ініціативою та на власний розсуд (*ex officio*) [12, с. 164]. Крім того, орган не має права вимагати від учасника процедури надати документи чи відомості, що не стосуються обставин справи, або вже «перебувають у володінні адміністративного органу або іншого органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи або організації, що належить до сфери управління такого органу», про що зазначено у статті 16 Закону [4]. Таким чином законодавець захищає учасників у таких відносинах та позбавляє їх необхідності збирати документи, які вже є у відповідних реєстрах, архівах тощо.

Центральною стадією є власне розгляд і вирішення справи по суті. Щодо **четвертої стадії** Закон України «Про адміністративну процедуру» передбачає певну ієрархію, в якій адміністративний орган обирає наступний (більш ускладнений) спосіб розгляду справи, якщо є ризик ухвалення необ'єктивного рішення або якщо воно негативно вплине на права, свободи, обов'язки особи. Закон

встановлює, що справи розглядаються 1) невідкладно; 2) у письмовому провадженні; 3) в автоматичному режимі; 4) із заслуховуванням учасників справи; 5) шляхом проведення слухання у справі [4]. Перший спосіб передбачає вирішення справи негайно, тобто, «у той самий день, ... не гаючи часу, і не відкладаючи, не відволікаючись на інші справи», якщо зібраних на попередній стадії документів та відомостей достатньо для прийняття рішення [12, с. 299]. Завдяки такій процедурі дотримується принцип своєчасності та ефективності, адже інколи адміністративний акт та/або відповідні документи необхідно отримати негайно, наприклад, з метою запобігання заподіяння шкоди або якщо від своєчасності рішення залежить реалізація прав адресата чи заінтересованих осіб.

Порядок розгляду відрізняється в залежності від предмету, суб'єктів, та складності справи, втім найчастіше адміністративний орган вирішує справи у письмовому провадженні без запрошення і заслуховування сторін. Це пояснюється тим, що в адміністративній процедурі, як правило, відсутній спір, а розгляду на підставі наявних в органі матеріалів часто достатньо для прийняття об'єктивного рішення. Розгляд справи в автоматичному режимі передбачає здійснення адміністративного провадження «за допомогою програмних засобів, без втручання людини», що стає поширеною практикою завдяки цифровізації. Таким чином, наприклад, можна зареєструвати фізичну особу-підприємця через вебпортал або застосунок «Дія» або замовити видачу ліцензії на Порталі електронних сервісів Міністерства економіки України [13; 14].

Варто також зауважити, що автоматичний режим не передбачає заслуховування осіб, відповідно до пункту 3 частини 2 статті 63 Закону, з огляду на недоцільність такої дії в подібних справах. Розгляд справи із заслуховуванням учасника застосовується, якщо в іншому випадку «рішення може негативно вплинути на його право, свободи чи законний інтерес», і в такій справі немає необхідності у прийнятті негайного рішення чи застосуванні негайних заходів по запобіганню шкоди [4]. Утім, не слід ототожнювати таку форму із слуханням справи, адже заслуховування відбуваються шляхом подання учасниками письмової заяви із необхідними поясненнями або запереченнями, і тільки в деяких випадках адміністративний орган визнає за доцільне провести їх у усній формі [12, с. 40].

Найбільш наближеним до класичного судового процесу є етап (а одночасно і окрема форма) адміністративної процедури – слухання у справі. Воно проводиться у відповідному адміністративному органі, учасники запрошуються до зали слухання, дають пояснення, можуть ставити питання, доводити обставини, крім того, ведеться протокол. Відповідно до статті 66 Закону, рішення про проведення розгляду справи в режимі слухання «з метою забезпечення належного, об'єктивного та швидкого з'ясування обставин справи» може бути прийнято за ініціативою адміністративного органу або за клопотанням учасника, зокрема, якщо в учасників справи є протилежні інтереси. У випадку, якщо: 1) не йдеться про негайне прийняття рішення чи вжиття заходів, 2) учасники відмовилися від участі в слуханні або 3) слухання можна замінити процедурними діями із заслуховуванням учасників, слухання не проводяться [4]. З огляду на характер більшості адміністративних процедур, про що вже зазначалося вище, необхідність у такій формі розгляду справи виникає рідко – справи частіше вирішуються невідкладно або в порядку письмового провадження.

Отже, розгляд і вирішення справи, з огляду на специфіку стадії та її важливість, є найбільш багатетапним процесом, а кількість і види процедурних дій залежать від конкретного виду процедури. Результати діяльності на цій стадії виражаються в адміністративному акті, прийняття якого є наступною, найчастіше заключною **п'ятою стадією** адміністративної процедури, що регулюється

окремим V розділом Закону. Поняттям «адміністративний акт», як правило, позначають загальну категорію «індивідуальних актів, якими вирішується (врегулюється) конкретна справа у сфері публічного адміністрування» [11, с. 44]. Не зупиняючись на положеннях, що регулюють форму і дію адміністративного акта, зауважимо, що його прийняття часто є кінцевою метою адміністративної процедури, адже не кожен акт потребує окремої стадії виконання рішення [8, с. 69].

Факультативною **шостою стадією** є адміністративне оскарження, що за загальним правилом проводиться адміністративним органом вищого рівня за ініціативою особи, права, свободи, інтереси якої порушені (або можуть бути порушені) через прийнятий адміністративний акт або рішення, дії чи бездіяльність адміністративного органу. Початок процедури визначається днем надходження скарги, що зупиняє дію адміністративного акта. Адміністративне оскарження також містить стадії підготовки, розгляду та вирішення справи [4]. Якщо розглядати оскарження як стадію, слід відмітити, що її факультативність пояснюється тим, що 1) може не бути потреби в оскарженні, 2) оскарження є правом, а не обов'язком учасника справи, 3) особа може обрати оскарження в судовому порядку. Втім, наявність предмета оскарження, суб'єктів, послідовних і взаємопов'язаних стадій, етапів, дій та мети процесу, свідчить про те, що адміністративне оскарження також доцільно розглядати як окрему особливу адміністративну процедуру, що є інструментом захисту приватних осіб.

Сьомою стадією є виконання адміністративного акта, проте, як вже згадувалося вище, тільки певна категорія адміністративних актів потребує окремих дій з виконання. Якщо ж кінцевим результатом процедури є адміністративний акт позитивного характеру (рішення було прийнято на користь особи), і для його реалізації не вимагається вчинення дій відповідними органами, то такі акти зазвичай виконуються ipso jure [4; 12, с. 428]. Що ж до актів, які «спрямовані на виконання будь-якої дії чи утримання від будь-яких дій», Закон встановлює можливість забезпечення їх виконання, шляхом застосування заходів впливу.

Також передбачений порядок застосування до особи, що чинить опір при виконанні акта, примусових заходів. Відтак, законодавець передбачає такі способи виконання адміністративних актів: 1) добровільно (отримання ліцензії на певний вид діяльності і подальша її реалізація); 2) із застосуванням заходів впливу (накладення грошового стягнення за невиконання); 3) примусово (усунення незаконної реклами). Відповідно до Закону, повноваження щодо вжиття необхідних заходів за загальним правилом реалізуються органами, що прийняли відповідне рішення, а отже, Закон має позитивно вплинути на проблему фактичного невиконання приписів.

Висновки. Таким чином, законодавець встановлює чіткий алгоритм вирішення індивідуальних справ і, водночас, залишає за адміністративним органом можливість обирати найбільш ефективний порядок провадження із визначених у Законі. Внутрішня структура адміністративної процедури є логічною і послідовною, що вбачається із стадійності процедури та ієрархії способів та інструментів, що застосовуються посадовими особами у таких процедурах. Адміністративні органи є активними суб'єктами у процесі розгляду і вирішення справи, які тим не менш, обмежені у своїй діяльності законодавчо закріпленими повноваженнями, а також процедурними гарантіями і принципами, що встановлені Законом.

Можна зробити висновок, що основним призначенням розглянутого механізму є своєчасне винесення об'єктивного рішення при збереженні балансу інтересів держави та приватної особи із повагою і дотриманням прав, інтересів та свобод останньої. Крім того, законодавець спонукає посадових осіб адміністративних органів до позитивного вирішення справи (на користь заявника), встановлюючи можливість за необхідності переходити до більш складних процедур розгляду, які, втім, з більшою вірогідністю гарантуватимуть об'єктивне і сприяюче рішення. Проте, як вже зазначалося вище, позитивні зміни завдяки новому Закону стануть можливими лише за умови ефективної діяльності по адаптації чинного законодавства протягом *vacatio legis* що триватиме 18 місяців з дня його опублікування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: редакція від 01.01.2020. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 01.03.2023).
2. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22.07.1998 № 810/98. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98> (дата звернення: 01.03.2023).
3. Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України «Про адміністративну процедуру» від 16.06.2020 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/149027> (дата звернення: 05.03.2023).
4. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-ІХ. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 05.03.2023).
5. Тимошук В.П. Теоретичні та практичні виклики становлення загальної адміністративної процедури в Україні. *Право України*. № 10. 2021. С. 28–43.
6. Школик А.М. Адміністративно-процедурне законодавство в Україні: становлення та систематизація: дисертація / Запоріж. нац. ун-т. 2021. 417 с. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/07_2021/Shkolyk.pdf.
7. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України. В.П. Тимошук. Київ: Факт, 2003. 496 с.
8. Адміністративна процедура: конспект лекцій. І.В. Бойко, О.Т. Зима, О.М. Соловйова. Харків. 2017. 132 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/348691188_Administrativna_procedura_Konspekt_lecture_2017.
9. Адміністративний процес: навч. посіб. О.Ю. Салманова, А.Т. Комзюк, С.М. Гусаров та ін. / Харків. нац. ун-т внутр. справ. 2022. 412 с.
10. ReNEUAL Model Rules on EU Administrative Procedure. Updated Version, 2015. URL: http://www.reneual.eu/images/Home/ReNEUAL--Model-Rules-update-2015_rules-only-2017.PDF (viewed on February 24, 2023).
11. Закон «Про адміністративну процедуру»: загальні прозорі правила взаємодії між державою та громадянами й бізнесом: посібник для публічних службовців. В. Тимошук, І. Бойко, А. Школик та ін.; за ред. Я. Брієде. Київ. 2022. 75 с. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/832/zap.pdf>.
12. Науково-практичний коментар до проекту Закону України «Про адміністративну процедуру», авт. кол. О.Ф. Андрійко, В.М. Бевзенко та ін.; за заг. ред. В.П. Тимошука. Київ. 2019. 460 с. URL: <https://pravo.org.ua/books/naukovo-praktychnyj-komentar-do-proektu-zakonu-ukrayiny-pro-administrativnu-proseduru/>.
13. Портал «Дія». Автоматична реєстрація ФОП. Офіційний сайт. URL: <https://diia.gov.ua/services/reystratsiya-fop> (дата звернення: 07.03.2023).
14. Портал електронних сервісів Міністерства економіки. Офіційний сайт. URL: <https://my.gov.ua> (дата звернення: 07.03.2023).